

Gauta 2009 05 04
Prano Dovydaičio premijai

VYTIS VALATKA

Mykolo Romerio universitetas

KINIKŲ ETIKA: MAIŠTAS PRIEŠ ANTIKINĘ MORALĘ

Ethics of Cynical School: the Uprising against Antique Morality

SUMMARY

This article analyses the so called ethical uprising – one of the fundamental principles of ethics of antique Greek cynics. Namely, the cynical rebellion against moral values of ancient Greek civilization – nobility, richness, power, renown, loyalty to traditional customs and religion, observance of state laws etc. – is investigated. The author of the article focuses on general prospect of above mentioned uprising and its links with ethical intellectualism – the second fundamental principle of cynical ethics. The analysis comes to conclusion that the main reason for ethical uprising of cynics was their deep belief that moral values of ancient Greek civilization were absolutely artificial and conventional ones. That is, all of them infringe the main principle of human nature – temperance, bringing, establishing and legitimizing the surplus of pleasures, so pernicious to that nature. The possibility of human happiness herewith is annihilated, for, according to cynics, such happiness consists in living by nature. Therefore cynical ethical rebellion required above mentioned artificial moral values to be substituted by true and natural values (namely temperance, poverty, anonymity, asceticism, virtuous life according to nature etc.) – the guarantees of human happiness.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamas kinikų maištas prieš antikinės graikų civilizacijos moralines vertybes, kinikų laikytas dirbtiniais konstruktais – grynosiomis konvencijomis. Nagrinėjama bendroji maišto panorama bei jo sąsajos su kitu fundamentaliu kinikų etikos principu – etiniu intelektualizmu. Prienama prie išvados, kad esminė kinikų etinio maišto priežastis – jų įsitikinimas, jog minėtos pseudovertybės, teikdamos, įtvirtindamos ir įteisindamos žmogaus prigimčiai pražūtingą malonumų perteklių, pažeidžia svarbiausią tos prigimties principą – saikingumą. Kartu blokuojama ir žmogiškosios laimės galimybė, nes, pasak kinikų, gyventi laimingai – tai gyventi pagal prigimtį. Kinikų įsitikinimu, prigimtį ir laimę griaušančios civilizacinės pseudovertybės turi būti pakeistos tikrosiomis (t.y. prigimtį atitinkančiomis ir išpildančiomis) vertybėmis – žmogiškosios laimės garantais.

RAKTAŽODŽIAI: kinikai, etinis maištas, etinis intelektualizmas, civilizacija, tikrosios vertybės, pseudovertybės.
KEY WORDS: cynics, ethical uprising, ethical intellectualism, civilization, true values, artificial values.

IVADAS

Šis tekstas pratęsia straipsnių ciklą apie antikinės Graikijos kinikų filosofinės mokyklos etiką. Pirmajame straipsnyje aptartas fundamentalus kinikų etikos principas – etinis intelektualizmas.¹ Šis straipsnis skirtas kitam ne mažiau svarbiam principui – etiniam maištui. Tai totalinis maištas prieš antikinės Graikijos tradicinę moralę – antikinės civilizacijos pagrindą, vedęs kinikus į maištą prieš visą civilizaciją, kuris Vakarų etinės min-

ties raidoje neturėjo analogų iki pat J.-J. Rousseau. Šio straipsnio tikslas – identifikuoti teorinius kinikų etinio maišto pagrindus, pateikti bendrąją jo panoramą bei nurodyti jo vietą antikinės etikos kontekste. Straipsnyje taipogi bus pristatytos šio maišto ir etinio intelektualizmo sąsajos. Autoriaus įsitikinimu, tai itin svarbu, kadangi net ir kinizmo tyrinėtojai jas paprastai arba apeina, arba apskritai nepastebi.

MONETOS PERKALIMAS

Kinikų etinis maištas – tai totalus maištas prieš tradicinės antikinės moralės vertybes. Tai išties originalus kinikų etikos konstruktas, kuriam analogų nerasime net humanistinio racionalizmo tradicijoje.² Tiesa, tiek Sokratas, tiek sofistai gana griežtai kritikavo tradicinę moralę tiksliai nurodydami jos trūkumus. Visgi nei sofistai, nei Sokratas nesiekė visiško šios moralės atmetimo ir sugriovimo, į ką kaip tik ir buvo nukreiptas kinikų etinis maištas. Šis maištas – tai totalaus kinikų maišto prieš civilizaciją neatskiriama dalis. Pastarąjį turėtume laikyti esminiu visos kinizmo filosofijos bruožu, įprasminamu legendos apie vieno žymiausių kinikų – Diogeno Sinopiečio (412–323 m. pr. Kr.) – pašaukimą. Šios legendos turinys labai paprastas. Pasak garsiojo antikinės Graikijos filosofijos istoriko Diogeno Laertiečio (III a. po Kr.),³ Diogenas Sinopietis jaunystėje kreipėsis į Delfų orakulą klausdamas, kuo gi jis turėtų užsiimti šiame gyvenime. Orakulas jam davęs to-

kį atsakymą: „Perkalk monetą“ (*Παραχράζον τό νόμισμα*). Diogenas šį atsakymą iš pradžių supratus tiesiogiai. Jis ėmėsis perkaldinti monetą, t.y. padirbinėti pinigus. Ir tik po to, kai už šią nusikalstamą veiklą buvo išvytas iš gimtojo Sinopės miesto, Diogenas galiausiai suprato tikrąją orakulo ištaros prasmę. Monetos perkalkimas dabar jam reiškė daugumos esamų papročių, įstatymų, visuotinai priimtų vertybių nuvertinimą, paneigimą ir pakeitimą. Kodėl gi taip radikalčiai pasikeitė tos pačios orakulo ištaros interpretacija? Atsakymą į šį klausimą pateikia senosios graikų kalbos terminas *νόμισμα*. Jis turi dvi esmines reikšmes: a) moneta, pinigas; b) visuotinai priimta norma, vertybė. Tad akivaizdu, kad Diogenas, iš pradžių pasirinkęs pirmąją minėto termino reikšmę, galiausiai apsistojo prie antrosios. Pastaroji, monetos perkalkimą pakeitusi visuotinai priimtų vertybių pervertinimu, kaip tik ir vedė į maištą prieš esamą civilizaciją.

TEORINIAI MAIŠTO PAGRINDAI:
„PAŽINK SAVE“ IR ETINIS INTELEKTUALIZMAS

O kokia šio anticivilizacinio maišto esmė? Kur slypi teoriniai jo pagrindai? Jų pirmiausiai reikėtų ieškoti garsiojoje Sokrato maksimoje „Pažink save!“ (*γνοθι σεαυτόν*). Kinikų recepcijoje ir interpretacijoje tai reiškė: „Nubrėžk skiriamąją ribą tarp natūralių, t.y. žmogiškąją prigimtį (*φύσις*) atitinkančių, vertybių ir jai prieštaraujančių pseudovertybių“. Pritaikę šią taisyklę esamai civilizacijai, kinikai priėjo prie išvados, kad tos civilizacijos normų, principų bei vertybių (ir pirmiausia – etinių normų ir principų) absoliuti dauguma patenka į pseudovertybių sritį. Kinikų įsitikinimu, tai tik dirbtiniai konstruktai – grynosios konvencijos, neturinčios jokio ontinio pagrindo žmogaus prigimtyje. Tokia pozicija vedė kinizmą į anticivilizacinį maištą. Pastarojo pamatas buvo etinis maištas – radikalus ir aršus protestas prieš tradicinės moralės vertybes, kurios kaip tik ir buvo antikinės civilizacijos pagrindas.

Kas, kinikų manymu, nulėmė tą faktą, kad civilizacijos atneštoje moralėje išivyravo pseudovertybės? Atsakymą į šį klausimą pateikia vienas fundamentalių kinikų etikos principų – etinis intelektualizmas. Šis principas, kurį pirmasis suformulavo Sokratas, tvirtino, jog „dorybė yra teisingas žinojimas“ (*ἡ ορετή ἡ ἐπιστήμη*)⁴. Tai reiškia, kad dorybei pa-

kanka vien teisingo žinojimo: tikrai žinodami, kas yra doras elgesys, mes visada elgsimės pagal šį dorą elgesio etaloną, įveikdami bet kokius geidulius bei aistrų gundymus, nes būtent dorybė esanti laimės ir visokeriopo gėrio šaltinis.⁵ Taigi, etinio intelektualizmo požiūriu, doras tėra tik tas, kas turi teisingą žinojimą. Gi civilizacija, kinikų įsitikinimu, kaip tik ir stokoja bei užslopina žmonėse tą teisingą žinojimą. Vaizdžiai sakant, civilizacija nežino. Nežino, kas yra tikrosios, žmogaus prigimtį atitinkančios vertybės: dorybė (*ορετή*), gyvenimas pagal prigimtį (*βίος κατά φύσιν*), saikingumas (*σωφροσύνη*), savipakankamumas (*αὐτάρκεια*), narsumas (*ονσρεία*), laimė (*εὐδαιμονία*) ir panašiai. Tad natūralu, kad, stokodama teisingo žinojimo, civilizacija neturi nė menkiausios galimybės laikytis šių natūralių vertybių: civilizuoti žmonės, nesugebėdami savęs pažinti – nubrėžti griežtos ribos tarp gėrio ir blogio, dorybės ir ydos, prigimtinių vertybių ir prigimtį žalojančių pseudovertybių, pasirenka pastarąsias, kurias civilizacija brukte brukta kaip visuotinai priimtus moralumo etalonus. Natūrali ir kinikų atsakomoji reakcija į tokią agresyvią civilizacijos pasiūlą – „jie kiekviename žingsnyje demonstravo savo neapykantą visuotinai priimtomis normoms“⁶.

TRADICINĖS MORALĖS PSEUDOVERTYBĖS VS. PRIGIMTINĖS VERTYBĖS

Taigi, kinikų įsitikinimu, nežinojimas atveria duris į pseudovertybių karaliją. Pseudovertybių, kurias šiuo nežinojimu

serganti civilizacinė tradicinė moralė apgaubia tikrųjų vertybių aureole, ir kurias taip griežtai neigia kinikų etinis maištas.

Kas gi, pasak kinikų, yra minėtosios moralinės pseudovertybės – tas antikinės graikų civilizacijos pamatas, prieš kurį buvo nukreiptas kinikų kritikos ir ironijos smaigalys? Tai turtas, valdžia, šlovė, kilmingumas, lojalumas polio (miestovalstybės) įstatymams, papročiams bei tradicinei politeistinei religijai. Kinikų manymu, visos šios pseudovertybės prieštarauja žmogiškajai prigimčiai, pažeisdamos pagrindinį jos bruožą – saikingumą, arba savipakankamumą (*αὐτάρκεια*) – esminę kinikų dorybę. Kinikai, visur ir visada orientavęsi į šią fundamentalią dorybę, jų etikoje įgijusia radikalųjį maksimalaus poreikių apribojimo pavidalą, laikė turtą, šlovę, kilmingumą ir valdžią pražūtingojo malonumų pertekliaus pagrindu ir šaltiniu. Gi polio įstatymai, papročiai bei tradicinė religija jų teorijoje iškilo kaip institucijos, daugiau ar mažiau įtvirtinančios ir įteisinančios šį malonumų perteklių bei priemones jam pasiekti, kartu ir to pertekliaus pasekmę – turtinę bei teisinę nelygybę, prieštaraujančią prigimtinę visų žmonių lygybei. Todėl „pamatinis kinikų mokyimo akmuo buvo dar sofistų suformuluota antitezė *νόμος – φύσις* (įstatymas – prigimtis), kuriai buvo suteikiama universali moralinė politinė prasmė“⁷.

Taigi žmogiškąją prigimtį pažėidžiančiam malonumų pertekliui kinikų etika suteikė radikalai neigiamą prasmę. Maža to, jo vaikymasis skelbtas kone pačia didžiausia žmogaus, o kartu ir visos antikinės graikų civilizacijos, yda – štai kinikų mokyklos įkūrėjo Antisteno (445–365 m. pr. Kr.) teigimu, „geriau išprotėti, nei mėgautis“⁸. Kodėl? Atsakymą į šį

klausimą pateikia kinikų atlikta subtili malonumų pertekliaus analizė. Ji pastebėjo vieną svarbų dėsningumą, kurį galima būtų įvardyti kaip „smagračio principą“. Šis dėsnis skambėtų taip: „kuo didesni malonumų perteklių žmogus pasiekia, tuo didesnio malonumų pertekliaus jis trokšta ateityje“. Toks žmogus pamažu praranda prigimtine laisvę tapdamas malonumų pertekliaus vergu – jis nuolat vaikosi malonumų, nuolat jų geidžia, negalėdamas be jų gyventi. Tačiau joks malonumų perteklius nebegali žmogaus pilnai patenkinti, suteikti jam laimės – sielos ramybės ir nesudrumsciamos palaimos būsenos. Malonumų bei priemonių jiems pasiekti besivaikantis žmogus kinikų taikliai palyginamas su sergančiuoju vandenlige: šį žmogų nuolat kamuoja troškulys, ir tas troškulys tuo didesnis, kuo gausiau jis patenkinamas.⁹ Toks žmogus nuolat nepatenkintas, kamuojamas nerimo ir baimės, jog niekada taip ir nepasieks trokštamo malonumų kiekio ar netgi dėl nelemtos likimo užgaidos praras ir turimus malonumus.

Toks kinikų požiūris gana stipriai oponuoja stoikams, siekusiems nubrėžti malonumų pertekliaus šaltinių – turto, šlovės, valdžios, kilmės ir pan. – ribas. Štai garsusis romėnų stoikas Seneka ieškojo turtų ribos: „Klausi, kokia turtų riba? Žemiausia – turėti tai, kas būtinausia, aukščiausia – tai, ko pakanka.“¹⁰ Gi kinikai, įtvirtinę saikingumo, kaip maksimalaus poreikių apribojimo, principą, tokio pobūdžio ribas kuo griežčiausiai neigė. Pasak jų, nei garbei, nei valdžiai, nei netgi palyginti nedideliam turtui jokios ribos nėra ir negali bū-

ti. Šių dalykų niekada negana, niekada nepakanka; nėra jokio būtino jų kiekio. Štai niekada nepakanka turto ir šlovės, nėra galo valdžios siekimui bei stiprinimui, ir niekada ištvirkėlis neranda tos paskutinės moters, kurios teikiamuose malonumuose galėtų nurimti. O jeigu taip, tai ir siekti minėtų pseudovertybių ne tik visiškai kvaila, bet ir labai kenksminga. Galbūt todėl dauguma išlikusių kinikų etikos liudijimų pliekte pliekia šias pseudovertybes. Štai Diogeno mąnymu, „nei turtingoje valstybėje, nei turtinguose namuose negali gyventi dorybė“¹¹; o „šlovė – tai pakvaišėlių keliamas triukšmelis“¹², t.y. visiškai bevertis, dėmesio nenusipelnantis dalykas. Panašiai „Antistenas apie atėniečius, besigiriančius savo kilme, su panieka kalbėjo, kad jie nė kiek nekilmingesni už sraigės ar žiogelius.“¹³

Taigi kinikų etika atmetė tradicinės civilizacinės moralės vertybes – turtą, šlovę, kilmę, valdžią, lojalumą polio įstatymams ir pan., – išvelgdama jose vieningą ar kitoki malonumą pertekliaus, kurio niekada nepakanka, ir kuris veda į turtinę bei teisinę nelygybę, įtvirtinimą. Bet ar šis atmetimas nepasiliko vien ak-

lo neigimo stadijoje, nepasiūlydamas de-ramo minėtų pseudovertybių pakaitalo? Be abejo, nepasiliko: tradicija kaip pseudovertybių sfera kinikų etikoje buvo pakeista vertybėmis, kurias kinikai laikė atitinkančiomis žmogaus prigimtį ir būtent dėl to – tikrosiomis. Štai aristokratų turtui ir kilmingumui kinikai priešino savo žemos kilmės ir neturto atributus – 4 kiniko insignijas: elgetos lazda ir krepšį, dubenėlį vandeniui pasisemti,¹⁴ palaikį skylėtą apsiaustą; skelbė neturtą, netgi visišką skurdą, žmogiškosios laisvės sąlyga,¹⁵ tvirtino, kad neturtas moko dorybės.¹⁶ Šlovės siekimui kinikų etinis maištas priešpriešino ramaus nežinomumo (*οἴνοια*) principą.¹⁷ Politinė valdžia iškeista į askezę – savojo kūno ir dvasios valdymą bei stiprinimą pratybomis.¹⁸ Tikroju kilmingumu paskelbtas dorybingumas.¹⁹ Galiausiai, lojalumas polio įstatymams bei tradicinei religijai pakeistas gyvenimu pagal prigimtį ir dorybę²⁰, o patys polio įstatymai – visame pasaulyje (*κόσμος*) veikiančiu prigimtiniu įstatymu (*ὁ φύσεος λόγος*)²¹, kurio išpažinimas ir įgalino Diogeną pavadinti save kosmopolitu (*κοσμοπολίτης*) – viso pasaulio piliečiu.²²

KINIKŲ MAIŠTAS ANTIKINĖS ETIKOS KONTEKSTE

Tokia bendroji kinikų etinio maišto panorama. Akivaizdu, kad šis maištas buvo originalus teorinis konstruktas, neturėjęs analogų ne tik antikinėje etikoje, bet ir vėlesnėje Vakarų etinės minties raidoje iki pat žymiojo prancūzų švietėjo Jeano-Jacques'o Rousseau – antrojo teorinio maišto prieš Vakarų civilizaciją

autorius, beje, kritikavusio minėtą civilizaciją iš esmės dėl tų pačių dalykų kaip ir jo pirmtakai: turtinės bei teisinės nelygybės, malonumų pertekliaus vaikymosi ir taip toliau. Tiesa, kinizmo tyrinėtojas D. R. Dudley pastebėjo, kad Vakarų pasaulyje dar iki Rousseau civilizacijos kritikos kartais atsirasdavo

žmonių grupės, atmetusios civilizaciją ir jos moralinius pamatus: krikščionių vie- nuoliai atsiskyrėliai, katalikybei oponavusios sekto (albigiečiai, katarai ir kt.), radikaliosios protestantų bendruomenės (anabaptistai ir pan.), Naujojo pasaulio kolonistai.²³ Visgi, skirtingai nuo kinikų, minėtas atmetimas netapo totaliniu maištu prieš civilizaciją ir jos moralę – siekta ne civilizacijos ir jos moralinių vertybių sugriovimo, bet savo tikėjimo, gyvenimo būdo bei vertybių autonomijos ir apsaugos nuo niveliuojančio civilizacijos poveikio.

Tačiau labiausiai pabrėžtinas tas faktas, kad kinikų maištas neturėjo jokio atitiktens net ir antikinio humanistinio racionalizmo tradicijoje, kuriai priskiriamas ir pats kinizmas. Tiesa, kaip jau minėta, tiek Sokratas, tiek sofistai ne kartą kritikavo tradicinę moralę, tačiau nė vienas iš jų nesiekė šios moralės panaikinti. Tiek Sokratas, tiek sofistai siekė išlaikyti šiek tiek pakoreguotą tradicinę moralę – antikinės graikų civilizacijos pagrindą, kartu stengdamiesi apsaugoti pastarąją nuo barbarų kultūros skverbimosi. Tuo tarpu kinikai, išpažinę universalią gyvenimo pagal prigimtį moralę, privalomą tiek graikui, tiek barbarui, kaip tik ir siekė monetos perkalimo – antikinės civilizacijos sugriovimo, manydami, kad didžioji jos vertybių dalis prieštarauja minėtai moralei.

Taigi kinikų etinis maištas buvo originalus antikinės filosofijos konstruktas. Visgi jis neišaugo ant tuščios dirvos: jo šaltinius atrandame Sokrato ir sofistų etinėse pažiūrose. Dar tiksliau kalbant, minėtas maištas buvo išvestas iš sofistųškojo prigimties ir sokratiškojo saikingumo (susilaikymo, savitvardo) principų sintezės. Mat apvalę sofistų prigimties principą nuo utilitaristinių bei hedonistinių elementų (o kartu ir gana smarkiai nutolę nuo šio principo originalo) bei sujungę jį su sokratiškojo saikingumo maksima, radikalizuota iki maksimalaus poreikių apribojimo, kinikai priėjo prie tokios tezės: „Gyvenimas pagal prigimtį yra saikingas gyvenimas – minimalus natūralių poreikių tenkinimas.“²⁴ Šią tezę pritaikę tradicinės civilizacinės moralės analizei, jie pastebėjo, kad didžioji šios moralės vertybių dalis (šlovė, kilmė, valdžia, turtas, malonumų vaikymasis ir kt.) prieštarauja prigimtiniam saikingumo dėsniui, padarydama žmogaus gyvenimą pagal prigimtį neįmanomą. Tuo pačiu panaikinama žmogiškosios laimės galimybė, nes, pasak Diogeno, „laimė slypi gyvenime pagal prigimtį, o ne pagal daugumos nuomonę“²⁵. Natūralu, kad šis, kinikų požiūriu, prigimčiai prieštaraujantis ir destruktivus civilizacinės moralės veikimas sulaukė radikalaus jų atsako. Tokiu atsku kaip tik ir tapo etinis maištas.

IŠVADOS

Kinikų etinis maištas – neatsiejama maišto prieš visą antikinę civilizaciją dalis – buvo nukreiptas prieš tradicinės

antikinės moralės vertybes: šlovę, turtą, valdžią, kilmingumą, lojalumą valstybės įstatymams, papročiams, tradicinei reli-

gijai ir panašiai. Kinikų įsitikinimu, šie antikinės etikos orientyrai pažeidžia esminį žmogaus prigimties principą – maksimalų poreikių apribojimą, teikdami, įtvirtindami ir įteisindami tai prigimčiai pražūtingą malonumų perteklių. Minėtos pseudovertybės taipogi veda į turtinę bei teisinę nelygybę, prieštaraujančią prigimtinę visų žmonių lygybei.

Pats malonumų perteklius skelbtas ydingu dėl vadinamojo „smagračio dėsnio“: „kuo didesni malonumų perteklių žmogus pasiekia, tuo didesnio malonumų pertekliaus jis trokšta ateityje“. Tai reiškia, jog malonumų vaikymasis niekada negali žmogaus pilnai patenkinti, suteikti jam laimės – sielos ramybės ir nesudrumsciamos palaimos – būseną. Tai taipogi reiškia, jog malonumų besivaiškantis žmogus pamažu tampa jų pertekliaus vergu. Kinikų įsitikinimu, prigimčiai prieštaraujančios ir žmogiškąją laimę bei laisvę naikinančios civilizacinės pseudovertybės turi būti pakeistos natūraliomis, laimę ir laisvę užtikrinančiomis ver-

tybėmis: saikingumu, neturtu, nežinojimo, askeze, dorybingumu, gyvenimu pagal universalų prigimties įstatymą.

Kinikų etinis maištas yra glaudžiai susijęs su kitu fundamentaliu jų etikos principu – etiniu intelektualizmu. Pastarasis čia vaidina hermeneutinį vaidmenį, paaiškindamas, kodėl tradicinė antikinė moralė nuėjusi pseudovertybių keliu. Tai lėmė teisingo žinojimo stoka – nežinodama tikrųjų vertybių, civilizacinė moralė žmonių elgesio orientyrais padarė prigimčiai prieštaraujančias tų vertybių priešybes.

Kinikų etinis maištas – tai originalus teorinis konstruktas, neturėjęs analogų antikinėje etikoje. Visgi jo šaltinius atrandame Sokrato ir sofistų etinėse pažiūrose. Šie šaltiniai – tai sofistiskasis prigimties principas, apvalytas nuo utilitaristinių bei hedonistinių elementų, ir sokratiškoji saikingumo maksima, radikalizuota iki maksimalaus poreikių apribojimo. Iš jų sintezės ir išvedamas etinis maištas.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Vytis Valatka. Pamištoji kinikų mokykla: etinis intelektualizmas // *Logos*, nr. 58, 2009, p. 26–35.
- 2 Humanistinis racionalizmas – tai antikinės Graikijos filosofijos kryptis, susiformavusi V–IV a. pr. Kr. Jei pirmieji graikų filosofai tyrinėjo daugiausia daiktų prigimtį, tai naujosios krypties atstovai didžiausią dėmesį ėmė skirti žmogiškajai (antropologinei) problematikai. Pradėta galvoti, kad filosofija, remdamasi prigimtiniu protu, gali pažinti žmogaus prigimtį, o pažinusi – išspręsti visas žmogiškąsias problemas, suteikdama aukščiausiąjį gėrį – laimę. Todėl humanistinio racionalizmo filosofijoje svarbiausią vaidmenį vaidino logika, politika ir etika. Pirmenybė teikta praktinėms disciplinoms,

pateikiančioms žmogui tam tikros veiklos (maštymo, elgesio, valstybės valdymo ir pan.) orientyrus, privalančius užtikrinti jo gerovę, laisvę, ramybę ir laimę. Tokią filosofiją plėtojo sofistai, Sokratas ir vadinamieji sokraticai: megariečių, kirėniečių ir kinikų mokyklos.

- 3 Диоген Лаертский. Жизнеописания и мнения знаменитых философов, книга VI, 20–21 // *Антология кинизма. Антисфен, Диоген, Кратет, Керкид, Дион*. (Перевод с древнегреческого языка проф. И. М. Нахова. – Москва: Наука, 1996, с. 52).
- 4 Žr.: Plato. Protagoras, 361b // *Plato in 12 volumes*. Vol. 3. Translated by W. R. M. Lamb. – London: Willia Heinemann Ltd., 1967: <http://>

- www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0178&layout=&loc=Prot.+361b .
- 5 Platonas. Sokrato apologija, VII, 30b // *Sokrato apologija. Kritonas*. – Vilnius: Aidai, 1995, p. 24.
  - 6 Нахов Исай Михайлович. *Философия кинизма*. – Москва: Наука, 1982, с. 141.
  - 7 Нахов Исай Михайлович. *Киническая литература*. – Москва: Наука, 1981, с. 13.
  - 8 Диоген Лаертский. Жизнеописания и мнения знаменитых философов, книга VI, 3 // *Антология кинизма*, с. 46.
  - 9 27-as Diogeno fragmentas: Stobėjus. *Antologija*, X, 46 // *Антология кинизма*, с. 116.
  - 10 Seneka. *Laiškai Lucilijui. 2 laiškas*. – Vilnius: Mintis, 1986, p. 17.
  - 11 63-ias Diogeno fragmentas: Stobėjus. *Antologija*, ХСІІІ, 35 // *Антология кинизма*, с. 119.
  - 12 Epiktetas. *Pokalbiai*, I, 24, 6 // *Rinktinė*. – Vilnius: Mintis, 1986, p. 65.
  - 13 Диоген Лаертский, книга VI, 1 // *Антология кинизма*, с. 46.
  - 14 Įdomu, kad Diogenas, siekdamas kuo didesnio saikingumo, atsisakė šio atributo – „kartą pamatęs berniuką, kuris gėrė vandenį iš delnų, jis išmetė iš savo krepšio dubenėlį ir pasakė: Berniukas pralenkė mane gyvenimo kuklumu.“ – Диоген Лаертский, книга VI, 37 // *Антология кинизма*, с. 57.
  - 15 Štai „Kratetas, kilęs iš Beotijos Tebų miesto ir priklausęs kinikų mokyklai, tvirtino, kad skurdas esantis tikroji laisvė.“ – Epifanijas. *Vaistinė*, arba prieš herezijas, III, 2, 9 // *Corporis haeresiologici tomus secundus continens S. Epiphanius Episcopi Constantiensis Panariorum librum tertium*. – Berolini: Apud A. Asher et socios, 1859, p. 503.
  - 16 Štai „Diogenas neturtą vadino dorybės savamokslu.“ – 66-as Diogeno fragmentas: Stobėjus. *Antologija*, ХСV, 19 // *Антология кинизма*, с. 120.
  - 17 Диоген Лаертский, книга VI, 11 // *Антология кинизма*, с. 49; 61-as Diogeno fragmentas: Stobėjus. *Antologija*, ХХХVI, 19 // *Антология кинизма*, с. 119.
  - 18 Диоген Лаертский, книга VI, 70–71 // *Антология кинизма*, с. 67.
  - 19 Диоген Лаертский, книга VI, 11 // *Антология кинизма*, с. 49.
  - 20 Диоген Лаертский, книга VI, 39 // *Антология кинизма*, с. 57; Диоген Лаертский, книга VI, 11 // *Антология кинизма*, с. 49.
  - 21 Štai Diogenas „mažiausiai skaitėsi su valstybės įstatymais, pirmenybę teikdamas prigimties įstatymui.“ – Диоген Лаертский, книга VI, 71 // *Антология кинизма*, с. 67.
  - 22 Диоген Лаертский, книга VI, 63 // *Антология кинизма*, с. 65. Tai pirmasis žinomas termino „kosmopolitas“ paminėjimas, tad Diogenas laikomas šio dabartiniame pasaulyje labai populiaraus termino autoriumi.
  - 23 Donald R. Dudley. *A History of Cynicism. From Diogenes to the 6th Century A.D.* – London: Methuen & Co Ltd, 1937, p. 209–212.
  - 24 Įdomu, kad kai kurių kinikų įsitikinimu, net ir pats Sokratas nepasiekė maksimalaus poreikių apribojimo. Štai „Diogenas sakė, kad netgi Sokratas gyveno prabangoje, kadangi jis rūpinosi savo nedideliu namu, guoliu ir netgi savo sandalais, kuriuos kartais apsiaudavo.“ – 263-ias Diogeno fragmentas: Elįjanas. *Įvairios istorijos*, IV, 11 // *Антология кинизма*, с. 138.
  - 25 Imperatorius Julianas. *Kalbos*, VI kalba, 193d // *The works of Emperor Julian in Three Volumes. Volume II*. – London: W. Heinemann; New York: the Macmillan Co., 1913, p. 39.